

*Демиденко Г. Г.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ХЛІБ ЯК МЕНТАЛЬНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто фразеологізми з компонентом хліб з позиції їх етнокультурної семантики. Проаналізовано наукові розвідки мовознавців, зацікавлених питаннями етнофразеологічного фонду української мови, звернено увагу на ті напрацювання в етнолінгвістичній царині, які сприяють висвітленню окремих етномотивованих реалій; проаналізовано наявні в науковому обігу витлумачення етнофразеологізму як такого мовного утворення, що актуалізує знання лінгвоносців про світ, зокрема й народну харчову культуру крізь призму ментальних рис, світоглядних орієнтирів, національного світовідчуття тощо.

Інтерес сучасної лінгвістики до питань взаємодії мови і культури, мови й мислення, реалізованих у тріаді «мова – культура – людська особистість», формують актуальність запропонованої теми. З'ясовано, що одним із напрямків етнофразеології є вияв ціннісних орієнтацій, закоріненних у внутрішній формі цих лінгвоодиниць та їх знакової динаміці. За таких умов зроблено висновок про те, що значним культурно-національним потенціалом наділено фраземи з етнографічним компонентом, зокрема такими є сталі звороти з компонентом-глютененою хліб. У результаті вивчення мовного матеріалу доведено, що національна кухня не позбавлена етнокультурного навантаження, а сама їжа постає виразником не тільки біологічної, але й культурної цінності.

У роботі розглянуто вербальне вираження культуремою хліб у зв'язку із опрацюванням словників різних типів, а саме: словник знаків української етнокультури, словники загальномовної та ареальної фразеології. Подано семантичний аналіз етнофразеологізмів, запропоновано їх поділ на лексико-тематичні групи, що містять компонент-назву хліб як у загальнонаціональній фразеосистемі, так і в мові говірок. Визначено найбільш продуктивні в кількісному відношенні номінації; опрацьовано фразеологізми, які ілюструють різні життєві й побутові ситуації, відображають традиції і звичаї народу, розкривають окремі риси характеру українців, дають оцінку поведінці, моральним якостям, показують світ крізь призму культури харчування. Такі етномовні одиниці вербалізують загальний образ носія мови, репрезентують мовну картину світу.

Ключова слова: етнофразеологізм, етнокультура, національна лінгвокультура, національна кухня, лінгвоментальність, діалектна фразема, глютенема, мовна картина світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна лінгвістична царина демонструє зацікавленість дослідників у вивченні мовних одиниць крізь призму таких понять, як ментальність, культура народу, моральні та вольові

якості, особливості поведінки тощо. Не викликає сумніву те, що судження українців про себе й про світ навколо репрезентуються в мові, яку варто сприймати як засіб світопізнання, світосприйняття та акумуляції знань, вербалізовану систему ціннісних орієнтирів, поглядів на життя, біологічну та соціальну природу свого існування. Сьогодні можна впевнено констатувати, що ретрансляція таких знань і відчуттів мовця найпоказовіше виражено у фразеології, адже саме у стійких висловах збереглися найдавніші вірування та звичаї, світоглядні доміанти, особливості розуміння й сприйняття своєї духовної та матеріальної сутності.

Усе частіше в дослідницьке поле потрапляють ті фразеологізми української мови, які є планом вираження традиційної культури, і у зв'язку із цим їх варто розглядати у системі «мова – культура – етнос». Такі лінгвоодиниці потребують виваженої номінації й ретельного витлумачення, тому в науковому обігу натрапляємо на термін етнофразеологізм. Ідеться передусім про такий «особливий різновид семантично неподільних стійких сполучень слів, етнічно й культурно зумовлених ментальних утворень, у структурі яких наявний компонент культури, виражений етнолексемою, або сценарій образу одиниці відображає акціональні дії чи уявлення, притаманні певному етносу, походження яких пов'язане з обрядами, звичаями, ритуалами, повір'ями, замовляннями, міфами» [1, с. 29]. Окремого вивчення потребують сталі вирази з особливими етнокомпонентами, які вже давно набули ознак констант: *хліб, коровай, кожух, вінок, калина, кутя* та ін. Вважаємо, що аналіз фразем із компонентом *хліб* сприяє висвітленню проблемних ділянок у розумінні етномаркованих реалій, визначає особливості національно-культурної оцінки *хлібу* відповідно до традицій харчування, зважаючи на шанобливе, сакральне до нього ставлення, що, відповідно, і засвідчує актуальність нашої наукової праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твердження про відображення в мові національної культури наявне у працях багатьох українських і зарубіжних учених, для яких ключовою є «інтерпретація етномовних явищ у контексті теорії етносвідомості, формування уявлень про самотність відтворення етнічної, національно-культурної картин світу та опис механізмів, які забезпечують розуміння культурних цінностей, ідеалів, стереотипів й установок певного етносу» [2, с. 16]. В етнолінгвістичних роботах В. Жайворонка, В. Кононенка, З. Коцюби, Ж. Краснобаєвої-Чорної, Л. Лисиченко, Г. Онуфрійчук, Л. Савченко, О. Селіванової, І. Царьової Н. Шарманової, В. Ужченка та ін. розглянуті питання про вербальне вираження культурних кодів, цінностей та ідеалів етносу, стереотипізацію й концептуалізацію дійсності, взаємозв'язки між ментальними й мовними одиницями тощо. Посилена увага активізувалася

у площині етнофразеологічних розвідок, які повсякчас звертаються до понять етнічної картини світу, до сфери народної духовної культури, сакральності, традиційності (Г. Онофрійчук, Л. Савченко, І. Царьова). На сучасному етапі свого розвитку етнофразеологія постає як наука про національно-мовне життя, яка вивчає результати впливу, здійснюваного на фразеосистему психологією, міфологією, віруваннями, звичаями і традиціями, побутом, загалом уявленнями про світ і місце окремої людини та народу в ньому. Окремим спектром таких досліджень є діалектна фразеологія, яка, на думку мовознавців, найбільшою мірою виявляє здатність лінгвоодиноці транслювати культурні цінності та виражати етнокультурну семантику загалом (Г. Добролюжа, Н. Коваленко, Р. Міняйло, В. Ужченко, Н. Уманцева та ін.)

Мета статті полягає в тому, аби проаналізувати етнокультурний контекст фразеологізмів української мови з компонентом *хліб*, які можна вважати етномаркером національної ідентичності. Джерельна база дослідження охоплює стійкі вирази української мови, дібрані із загальнономовного фразеологічного словника [3], словників ареальних фразем [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10] загальною кількістю близько 130 одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджує Н. Шарманова, народна їжа українців характеризується багатством та різноманітністю. Чимало страв мають конкретне обрядове призначення (*каша, кутя, кисіль* тощо). Однак з особливою шанобою наші предки ставилися до *хліба*, вважали його святом. Він завжди лежав на почесному місці – на столі, на скатертині чи рушнику: щоб ніколи не переводився та сім'я не знала голоду. Люди вірили: як їсти хліб, то не можна лишати недоїдка, бо в ньому вся сила. Велика була роль хліба в обрядах, і зокрема на весіллі: *сонячний коровай, калачі, шишки* [2, с. 62].

В українській національній кухні хліб – це «1) харчовий продукт, що випікається з борошна, або зернова культура на пні; споконвіку хліб у великій пошані; ставлення до нього побожне, культове, бо це Божий дар; не випадково випікають його переважно у формі сонця й називають святом; їсти його потрібно лише з непокритою головою; при ньому не можна лаятися, насилати на когось прокльони; святий хліб не слід кидати під ноги, а коли випадково падає, його піднімають, цілують і кладуть на стіл» [11, с. 618].

Хліб по праву можна вважати визначальною ознакою історії українців, їх національної кулінарної культури, ментальним кодом. Вочевидь, важливу роллю хлібу є збереження духовної свідомості нашого народу, яка ґрунтується на традиційних християнських цінностях, зафіксованих у біблійних текстах, звідки й походять фразеологізми: *хліб засушений* [3, с. 746; 4, с. 184], *жити не хлібом єдиним* [3, с. 236].

В українській гастрономічній практиці хліб є улюбленою їжею, святинею, головою столу, про що свідчить значна кількість фразем з глютономною *хліб* у структурному складі як загальнонаціональної фразеології, так і ареальної. Наприклад, про надважливість хлібу в житті людини йдеться у сталих виразах: *сливка – слинка, риба – вода, а хліб – голова* [4, с. 184]; *хліб – не тягар* [4, с. 185]; *хліб та капуста біди в хату не пустять* [4, с. 185]; *грушка – минушка, аби хліб родив* [4, с. 184]. Зафіксовано у фразефонді української мови вислови, що ілюструють смакові особливості хлібу, фізичні дані (сухий, черствий): *хоч об [суху] дорогу бий* [10, с. 181]; *такий хліб, що за батьком можна кидати* [4, с. 184]; *у хліба роги й ноги* [4, с. 184].

Дібраний для аналізу мовний фактичний матеріал засвідчує: фразеологічна вербалізація етнолексми *хліб* в українській мові досить різноманітна. Проведене дослідження семантичного наповнення стійких зворотів дало змогу визначити набір ознак, які реалізуються у значенні фразем.

Високою відтворюваністю в опрацьованому масиві фразеологічних одиниць відзначаються сталі вислови, які ілюструють наявність чи відсутність хліба в родині через поняття голоду і ситості, заможності, достатку і бідності. Нестача хліба завдає фізичних і психологічних страждань, жити без нього означає голодувати і бідувати, що власне зафіксовано у сталих зворотах північних діалектів, а саме: *звів би боханець хліба* [6, с. 47]; *перебиватися з хліба на воду* [6, с. 374]; *перебиватися з хлібом і водою* [6, с. 374]; *сидіти без хліба* [6, с. 374]; *сидіти на хлібі та воді* [6, с. 374]; *без кришки хліба сидіти* [6, с. 178]. Як бачимо, супутньо є глютонома *вода*, яка виступає виразником важливої біологічної потреби людини в рідині. У мовленні поліщуків побутують вислови *[і] хліб не кажний день є* [4, с. 184]; *їсти сухий хліб* [4, с. 184], які також транслюють уявлення українців про голодне життя. В академічному словнику загальнонародної фразеології вираз *їсти сухий хліб* [3, с. 282] позбавлений оцінки названого фізіологічного стану при нестачі продуктів й увиразнює насамперед фінансову скруту, нестатки, нужду.

В українській фразеології соціальне й матеріальне виснаження також пов'язане з відсутністю хліба як базової потреби, як першочергового показника добробуту і процвітання родини, господарства, країни. Наприклад: *лишиться без кришки хліб* [6, с. 179]; *[і] хліба ні за що купить* [4, с. 184]; *перебиватися з хліба на воду* [3, с. 489]; *заробив води до хліба* [7, с. 49]; *перебиватися на чорному хлібі* [3, с. 282]. Останній вислів має у своїй структурі прикметник *чорний*, репрезентуючи тим самим якість хліба – джерела життєдайної енергії, адже *чорний хліб* зазвичай випікається з житнього борошна і традиційно виступав головним продуктом харчування незможних людей, селян порівняно з тим, що вживали знатні особи, панство (пор. *їсти білий хліб* – «жити заможно, сито» [10, с. 512]).

Фактичний матеріал демонструє, що хліб виражає народні уявлення про загальний достаток і заможність, адже є базовим продуктом, тому вислів *їсти хліб* [3, с. 282], *мати шматок (кусень, кусок) хліба* [3, с. 379] кваліфікують такий матеріальний стан людини, коли вона має все необхідне для існування, не відчуває нестатків, заробляє достатньо на прожиття. Інший рівень благополучного й ситого життя ілюструють вислови, як-от: *хліб і до хліба* [9, с. 242; 3, с. 745], *заробити на хліб і горілку*, тобто «добре заробити» [6, с. 374], де зафіксовано глютоному *горілка*, що постає увиразником матеріальних благ. На противагу названим лінгвоодиноціям фіксуємо вираз *перепадати на хліб*, що означає «мати мізерний заробіток» [3, с. 497] і, очевидно, підтверджує висловлені вище зауваження про функцію хлібу як загального мірила національного й особистого добробуту.

Значну частотність виявляють фразеологізми, внутрішня форма яких відображає соціально зумовлене явище – проживання за рахунок інших. Наприклад: *все життя чужий хліб їсть* [4, с. 184]; *з'їдати чужий хліб* [4, с. 184]; *чужий хліб з'їдати* [4, с. 185]; *їсти чужий хліб* [3, с. 282], де промовистим вербалізатором паразитичного існування є прикметник *чужий*.

Фінансово-матеріальна залежність, короткотривала чи занадто довга, від іншої особи виражена таким висловом,

як-от: *з'їсти хліба* [4, с. 184; 3, с. 265]; *переїдати хліб* [3, с. 493]. У вислові *їсти (просити) ласкавий (ваши) хліб*, що в мовленні лемків означає «бути на утриманні в родичів або інших людей, які з ласки погодилися утримувати сироту або ж іншу людину» [9, с. 110], має символічне означення хліба – *ласкавий*. Як бачимо, у такому активному функціонуванні прикметників у структурному складі аналізованих фразем синтезовано атрибутивні характеристики наших уявлень про хліб. Наприклад: *чужий хліб, сухий хліб, тяжкий хліб, гіркий хліб, казенний хліб* та ін. Так, скажімо, вираз *їсти казенний хліб*, тобто «жити за рахунок держави» [3, с. 282], пов'язаний із семантичним наповненням саме прикметника *казенний* у значенні державний, такий, що належить казні. У такому ж аспекті заслуговують на увагу вислови, які ілюструють нужденність людини через випрошування матеріальних благ в інших людей, фактично життя за їх рахунок. Наприклад: *прошений хліб* [9, с. 242; 3, с. 745]; *проханий хліб* [3, с. 745], *ласкавий хліб* [3, с. 745].

Протилежними за значеннями до проаналізованих попередньо фразеологізмів є сталі звороти, що демонструють прагнення людини до самостійного життя, яке починається з відокремлення від батьків, створення власних побутових благ. Для таких здебільшого діалектних виразів характерним є займенниковий компонент *свій*, а саме: *їти на свій хліб* [6, с. 374; 4, с. 184]; *бути на своїх хлібах* [4, с. 184]; *свій хліб* [9, с. 242; 3, с. 746]; *добувати хліб [свій]* [3, с. 211]. Останній вираз засвідчує додатковий інформаційний посил, акцентуючи на заробітках собі на прожиття саме важкою працею. З-поміж досліджуваних лінгвоодиниць фіксуємо й такі, що дають уявлення про хліб з позиції його цілісності / подільності, наприклад, *мати шматок хліба* [4, с. 184]; *одрізаний шматок хліба* [3, с. 655], який вербалізує звичну для українців родинно-побутову ситуацію, коли вийшовши заміж дочка починає жити самостійно, незалежно від батьків. У мовленні поліщуків також побутує вираз *одрізана скибка хліба* [4, с. 184], однак з локальною семантикою, даючи характеристику самотній людині.

Значну продуктивність виявляють фраземи із компонентом *хліб*, смисловий діапазон яких зосереджений на відображенні людської праці, що посідає одне з ключових місць у житті українського народу. За народними уявленнями хліб на столі мають працювати, наполегливі люди, а хліборобство є традиційним національним заняттям. Показовими в цьому сенсі є вислови, що демонструють важку працю, наприклад, фразеологізм *тяжкий хліб* є загальноживаним і досить поширеним у мові говірок, де схарактеризовано не тільки фізичну працю, але й зауважено на важкості заробітків взагалі [4, с. 184; 9, с. 242; 3, с. 746]. Подекуди семантика фразем розширюється, і сталі звороти демонструють важкий досвід здобування заробітків, різні життєві негаразди, які можуть спіткати людину: *скуштувати хліба* [3, с. 661]; *наїстися усіх хлібів* [10, с. 512]; *гіркий хліб* [4, с. 184].

Як свідчить спостереження над мовним матеріалом, сталі звороти з компонентом *хліб* презентують протилежні значення, тому на противагу важкій роботі в мовній практиці українців побутують вислови на позначення легкої праці, яка подекуди межує з ледарством. Наприклад: *легкий хліб* [3, с. 745; 4, с. 184; 9, с. 242]; *лежаний хліб* [3, с. 745]; *сідати на легкий хліб* [3, с. 649]; *на легкий хліб вийти* [10, с. 512]; *легкого хліба*

шукати [4, с. 184]. Закономірно, що про працюватість, успішність господаря і тим більше про його нікчемність також можна висловитися, уживаючи фразему *не в лежня хліб, не в дурня гроші* [7, с. 443], яка власне й характеризує поганих господарів.

Чимало репрезентантів досліджуваної групи фразеологізмів відображають у своєму значенні «безперервний процес розвитку етнокультури, акумулюючи у внутрішній формі найрізноманітніші вияви національної духовності» [12, с. 359]. Відповідно до національних традицій українців хліб «має обрядове значення – при сватанні, заручинах, батьківському благословенні на шлюб, при новосіллі, на похороні тощо [11, с. 618]. Найбільшу частотність уживання такі лінгвоодиниці мають у східнослов'янських і степових говірках Донбасу, а у фразеографічній літературі зафіксовано їх етнографічний характер. Загалом ілюстраторами поведінкових ритуалів, що супроводжують саме весілля, підготовку до нього є різноманіття висловів на позначення процесу сватання, як-от: *відкусити хліб (хліба)* [10, с. 511; 4, с. 184], *перерізати хліб* [4, с. 184; 3, с. 498]; *розрізати хліб на дві частини; хліб ламати* [4, с. 184]; *хліб різати* [10, с. 511]. Частують хлібом й під час інших весільних обрядодій, що відображено у фраземі *їти хліба одвідать*, яка вербалізує процес частувати в домі молодої ранком після першої шлюбної ночі, натомість фразема *хліба одвідать* репрезентує частуватися в домі молодої другого весільного дня [10, с. 512]. У лемків дані про весільні, передвесільні чи післявесільні клопоти зберіглися у внутрішній формі фразем: *їти на хліб* [9, с. 108]; *брати на хліб* [9, с. 45]. У раз відмови дівчини під час сватання уживаним є сталий зворот *повертати хліб* [3, с. 524], якщо ж навпаки домовленості було досягнуто, то за традицією прийнято обмінятися хлібом, що відображає вираз *обміняти хліб [святий]* [3, с. 455]. З-поміж дібраного мовного матеріалу зафіксовано фразеологізм, який демонструє процесію поминок, а саме: *хліб нести* – «робити поминки» [6, с. 374].

Зустріч гостей для українця також є урочистою подією, що супроводжується ритуалом-привітанням і піднесенням хліба на знак гостинності й пошани. Наприклад: *давати хліб і сіль* [6, с. 374]; *хліб-сіль* [4, с. 185]. У формулах вітання чи побажання, як-от: «*Хліб-сіль!*», «*Хліб та сіль!*», глютонами *хліб* та *сіль* постають символом найголовнішого, що має бути в людини, щоб пригостити когось, тому й уживається як традиційне привітання до кого-небудь під час їди з побажанням доброго апетиту [3, с. 746]. Закономірно, що подібні фраземи в окремих своїй варіантах демонструють дружельобну поведінку когось, номінують дружні стосунки між кимось, у кого є спільні інтереси, турботи, можливо спільний побут: *водити хліб і сіль* [4, с. 184]; *водити хліб-сіль* [3, с. 122]; *ділити хліб-сіль* [3, с. 203].

Хліб як найцінніший дар, як щось найочікуваніше символізують ті подарунки, які дорослі можуть принести дітям, повертаючись з роботи чи з дороги, адже такі зустрічі супроводжуються висловами *хліб од (від) зайця* [10, с. 513], *хліб од (від) лисички* [10, с. 513]. Як стверджують фразеографічні джерела, ці фраземи вживають у жартівливому контексті мешканці східнослов'янських і степових говірок [10, с. 513].

Як бачимо, фразеологізми метафорично переосмислюють властивості хліба, його вплив на життя й поведінку людини; будучи джерелом фізіологічного благополуччя він

нагромаджує навколо себе різноманітні асоціативні поля, пов'язані із зовнішнім виглядом людини, її моральними рисами, розумінням життя і смерті загалом. Завершення земного життя передбачає зупинку не стільки фізичного існування, скільки демонструє те, що людина перестане споживати хліб чи буде випікати його на тому світі: *збирається хліб пекти Богу (батькам, родичам)* [10, с. 511]; *перестати їсти хліб* [10, с. 511] та ін. У кількісному вимірі досліджені звороти виявляють меншу відтворюваність у мовленні українців, однак синтезована в них культурно-національна інформація є можливістю пізнати особливості національного світобачення й світовідчуття.

Звертаємо увагу на звороти, семантика яких відображає народні уявлення про концепцію виховання дітей, клопоти і проблеми, пов'язані з цим (*малі діти їдять хліб, а великі серце* [6, с. 333]), про життя у прийомах (*приймацький хліб собацький* [4, с. 184]; про родинні стосунки загалом (*у дочки хороши очки, а в невісточки хліба з'їсточки* [4, с. 336]; *хліб як зять: який є такий і їдять* [5, с. 22]).

Фраземи із компонентом *хліб* є показовими при описі розумових здібностей мовця. Наприклад, дурну, нездібну до чогось людину називають так: *дурний, як сало без хліба* [6, с. 307]; *дурне сало без хліба* [3, с. 628]; *дурне як сало без хліба* [7, с. 182]; *дурне сало без хліба* [7, с. 182], подекуди вживання таких зворотів характерне для лайки задля того, аби образити, принизити співрозмовника. На позначення душевних якостей особистості, доброти, людяності, співчуття до когось, щедрості вживають вислови на кшталт *і в борці вкинути, і на хліб намазати* [7, с. 35]; *хоч на хліб намазати* [7, с. 388]; *ділитися останнім шматком хліба* [3, с. 204]; *останнім куском хліба поділитися* [7, с. 117]; *дати хліб у руки* [3, с. 189]; *добрий, як з маслом хліб* [9, с. 243]. Подібних позитивних конотацій набуває і вираз *хліб за хліб* [8, с. 218], що вживається в ситуації, коли варто сказати про вдячність за надану допомогу.

Зв'язок глютонами хліб із життям народу надто тривалий і глибокий, що сприяло виникненню фразем на позначення найрізноманітніших рис людини. Скажімо, когось сором'язливого назвуть сталим зворотом *кусок хліба не з'їсть* [10, с. 294]; хитрого, схильного до обману опишуть, як-от: *хворий лежить, та без нам'яті хліб їсть* [4, с. 184]; кого-небудь улесливого зневажливо схарактеризують таким, що *хоч на хліб намазуй* [10, с. 513], вигадливість, вимогу мати щось незвичне, недоступне схарактеризують завдяки фраземі *захотіти хліба чорного з маслом машинним* [10, с. 511].

Не позбавлена народна фразеологія й інших негативних номінацій людської вдачі, коли йдеться про скупу людину, можна послуговатися такими виразами: *з чужої торби хліба не шкода* [4, с. 184]; *хапає як голодний хліб* [4, с. 184]; *тримає ніби я йому хліб в голодовку винен* [4, с. 184]; про когось набридливого скажемо вживаючи вираз *голодній кумі хліб на умі* [4, с. 184].

Антонімічною парою на Поліссі виступають вислови, пов'язані з вольовими якостями людини, її вмінням мати власні думки, переконання, життєву позицію і бути позбавленою цього, наприклад, *не вчи ученого їсти хліба печеног* [4, с. 184] і *жити чужим хлібом* [4, с. 184]. Про пристрасть людини до чогось маніфестує фразема *і хлібом не годуй* [3, с. 155], яка в поліських говірках розширює свою семантичну наповненість і вживається на позначення проти-

лежних емоційних станів, а саме: від байдужості до великого бажання. Окрім номінації морально-етичних чеснот людини, її почуттєвої сфери, народна фраземіка надає відомості про фізичний стан мовця. Наприклад, з іронією говорять про когось здорового, хто вдає із себе хворого *не одна тонна хліба вмире* [10, с. 491], а про фізично кволого, млявого вживатимуть вислів *як три дні хліба не їв* [3, с. 281].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз мовних фактів демонструє, що хліб є символом життя, фігурує в народних обрядах (при сватанні, заручинах, батьківському благословенні на шлюб, при новосіллі, на похороні), є споконвічним харчовим звичаєм українців, незмінним компонентом людського існування і традиційним елементом харчової культури народу. Детальне вивчення структурного складу й семантичного обшару фразеологізмів із глютоною хліб дає змогу підсумувати, що такі вирази позначають фрагменти дійсності, асоційовані із благополуччям / нездоленістю, багатством / бідністю, працьовитістю / ледачістю, самостійністю / залежністю, гостинністю, привітністю, щедрістю, як найвиразнішими якостями українців. У мові говірок закорінилися уявлення про риси характеру мовців, їх поведінкову, вчинки та ін. Фразеологія якнайвиразніше вербалізує шановане ставлення до хліба, що, відповідно, транслює й усебічну повагу й поцінування національної кухні, їжі загалом. Перспективу майбутніх наукових пошуків убачаємо в дослідженні та систематизації фразеологічних виявів національної гастрономічної традиції, яку репрезентують інші глютономні компоненти.

Література:

1. Савченко Л. В. Етнолінгвістична реконструкція фразеологізмів української мови : дис. ... філол. наук. К., 2014. 598 с.
2. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
4. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
5. Доброльожа Г. М. Етноконцептний словник постійних народних порівнянь поліських і суміжних говірок. Житомир, 2020. 148 с.
6. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.
7. Мацюк З. Що сільце, то нове сільце : словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
8. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьчини : матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьчини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
9. Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
13. Доброльожа Г. Хліб та борошняні вироби в поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар. Мовознавчий вісник. 2012. Вип. 14-15. С. 128-134.

Demydenko G. H. Ethnic phraseological units with the nominative component BREAD as mental markers of the Ukrainian identity

Summary. The paper investigates the Ukrainian phraseological units bearing the nominative component BREAD through the prism of their ethnic and cultural semantics. It represents the analysis of recent scientific research among linguists interested in the Ukrainian ethnic phraseological fund. It focuses mainly on those works in the ethnolinguistics that contribute to the coverage of certain ethnically motivated realities. The study gives the definition and further interpretation of an ethnic phraseological unit as a linguistic formation that reveals the knowledge of language speakers about the world, including folk food culture through the prism of mental traits, worldview orientations, national worldview, etc.

The interest of modern linguistics in terms of language and culture interaction, language and thinking, is commonly presented through the triad “language – culture – human personality”, which forms the relevance of the proposed topic. It has been found that one of the issues that ethnophraseology focuses on is the manifestation of value orientations rooted in the internal form of these linguistic units and their sign dynamics. Under these conditions it is concluded that ethnic phraseological units bear a significant cultural and national potential, especially those samples which contain ethnographic

components, in particular, set expressions with the nominative component BREAD. The analysis of the language material proves that national cuisine is not devoid of ethno-cultural load, and food itself is an expression of not only biological but also cultural value.

The paper deals with the verbal expressions of the cultural concept BREAD given in dictionaries of different types, namely: a dictionary of signs of the Ukrainian ethnoculture, dictionaries of general and regional phraseology. The study presents semantic analysis of ethnic phraseological units, their division into lexical and thematic groups containing the nominative component BREAD both in the national phraseological system and in the language of dialects. The research determines the most productive nominative units. The analysis of the phraseological units illustrates their relevance to various life and routine situations, reflecting the traditions and customs of the Ukrainian people as well as revealing certain traits of the Ukrainian character, assessing behavior, moral qualities, showing the world through the prism of food culture. Such ethnolinguistic units verbalize the general image of a native speaker and represent the language picture of the world.

Key words: ethnophraseology, ethnoculture, national linguistic culture, national cuisine, linguistic mentality, dialectal phraseology, gluttonema, language world picture.